

Жената в древна Месопотамия (по данни от някои законодателни текстове)

Златоживка Здравкова

The woman in Ancient Mesopotamia. In the statement is shown the role of the woman in Mesopotamia slave-owning society based on historical evidence and existing legislative texts. Establishes that even with non-free will, the woman still has a vital role in the society in terms not only kept the family honor, but also because of their behavior, it ensured fertility and thereby ensures the welfare of society. This is the response from matriarchal old times, when female fertility is used as imitative magic for providing natural fertility.

Key words: female, law, sources, position, role, society.

ВЪВЕДЕНИЕ

Античната епоха е времето, когато патриархатът е напълно установен и е в силата си. Отминали са вековете, когато като стожер на човешкото общество стои жената - тази, която пази огъня в домашното огнище; която е продължител на човешкия род и крепител на семейството; която осигурява в значителна степен продоволствието на близките си и която е в центъра на религиозните обреди и символ на Великата богиня-Майка, едно андрогинно божество с акцент на женската му същност.

В античността социумът се върти около мъжа. Това е времето, когато в живота на обществото играе важна роля металургията, с която се занимава мъжът. Благодарение на това той постепенно измества жената от ръководното начало и от пиедестала, на който се е радвала през периода на първобитното общество. А това значи, че мъжът заема челната позиция и в областта на религията, където постепенно Великата богиня-Майка е изместена от същото хермафродитно божество, но вече се акцентира върху мъжкото му начало.

Ръководната роля на мъжа прозира в историческите извори от периода независимо на коя цивилизация принадлежат. В тях информацията за жените е значително по-оскъдна, отколкото е тази за мъжете. Тя е почти нищожна, особено когато се отнася до обикновената жена. Независимо от това все пак е възможно да се очертае ролята на жената в античното общество, каквато е целта на настоящото изследване, защото понякога и оскъдността на информацията в изворите прави своите внушения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Историческите извори от Месопотамия не се занимават целенасочено с положението на жената в месопотамското общество в различни етапи от историята на Двуречието.

В периода III-II хилядолетие пр. Хр. жената е споменавана в изворите в две състояния като свободна жена и като робиня. Впрочем не само в Месопотамия, но и в други източни робовладелски общества положението на жената-робиня с нищо не се отличава от това на мъжа-роб. И двамата са принизени до безропотни същества, обект на частна собственост, на търговия и наследяване.

Що се отнася до свободната месопотамка, тя е третирана в законодателството в позицията на дъщеря и омъжена жена. Най-ранното споменаване откриваме в законодателството на Урукагина – един от царете на Лагаш, започнал царската си кариера към 2370 г. пр. Хр.

На практика с този законодателен акт окончателно се премахват остатъците от матриархата. Наличието на забрана за жените да имат двама или повече съпрузи говори много красноречиво за наличието на официална, често срещана практика в

епохата на матриархата. Така са се предоставяли възможности на жените да играят ръководна роля в семейството, както и сами да разтрогнат брака си¹.

Това обаче очевидно не е разпоредено в законовия акт на Урукагина. Според новите постановки вече е фиксирана практиката, когато жената се омъжва, родителите ѝ да получават откуп за това. По този повод Херодот² пише: „Заможните вавилонци, на които им било време за женене, чрез наддаване помежду си, откупували по-хубавичките, докато женихите от народа, понеже не търсели полза от красотата, взимали по-грозничките девизи и получавали пари. Тъй ставало, понеже като свършел с продажбата на най-красивите девизи, глашатаят изправял за продан най-грозната или някоя саката, ако се случело, и обявявал, че който желае може да я вземе за жена, но като получи съвсем малко злато. Накрая я вземал онзи, който приемал да получи най-малко. Следователно парите идвали от продажбата на красивите девизи, като по този начин хубавите оженвали грозните и сакатите. Не било разрешено да ожениш дъщеря си за когото си искаш, както и да отвеждаш закупената девица без поръчителство; нужно било да се представят гаранции, че ще се ожениш за нея, и тогава можело да си я отведеш къщи; в случай, че не си подхождали, законът определял връщане на парите. Разрешено било и на желаещи, дошли от друго село, да си купят мома. Та такъв прекрасен обичай имали вавилонците”. Впрочем това заплащане може да се тълкува двустранно: не само възможността на жената да се гледа като на купувана стока, но и като начин да се възмезди семейството ѝ заради загубата на чифт работни ръце. Обикновено в научната литература и в официалните тълкования се приема само първото обяснение.

Интерес представлява информацията от средата на II хил. пр. Хр. от държавата Митани. Там се съобщава, че ако някой иска да получи от кредитора си зърнени храни или животни, може да плати или със земята си, или като продаде за определен срок (дори доживотно) съпругата си, или децата си в дългово робство. Практически най-често се предпочитат жените – дъщери или съпруги, защото винаги има възможност да бъдат дадени срещу заплащане като наложници или съпруги³.

За периода XVIII-XIII в. пр. Хр. от Месопотамия произхождат два по-обилни на информация за положението на жените исторически извора. Първият безспорно е законодателството на Хамурапи (1792-1750), изписано върху базалтов стълб и открито при разкопките в Суза. Тъй като то е във фрагментарен вид, от голяма полза е намирането на клинописни плочки в библиотеката на асирийския цар Ашурбанипал, които допълват празнотите.

Хамурапи е вавилонски цар – създател на законите, които засега имат славата на най-старата конституция в света. Там се откриват казуси⁴ в областта на търговското, наследственото, семейното, наказателното и т.н. право.

Запознавайки се със съдържанието им, оставаме с впечатлението, че във вавилонското общество съпругът-баща има господстваща роля в семейството, което означава, че мъжът и жената нямат равни права. Безспорно основата на вавилонското общество е патриархалното семейство.

Според чл. 128. за бъдещата съпруга винаги се плаща откуп и задължително се сключва договор, след което се счита, че жената е минала под властта на съпруга си. Тази власт означава твърде много. Тя включва и възможността съпругата да бъде продадена или въведена в дългово робство (чл. 117.). Тук обаче законодателят е посочил, че жената не може да остане завинаги робиня, а на четвъртата година тя трябва да се върне в дома си. В този смисъл нейното положение е много по-добре регламентирано от това на роба, който остава завинаги в тази ситуация и има възможност да бъде препродаден на трето лице.

Много интересен казус⁵ разглеждат чл. 175. и 176. на законодателството на Хамурапи. Става дума за възможността свободна жена да сключи брак с дворецов роб или такъв на мушкенум. Споменава се, че жената влиза в “дома на роба” (което

само по себе си е впечатляващ факт) със зестра, а след смъртта на съпруга си има правото да си я получи обратно, като натрупаното съвместно по време на брака се разделя на две: половината остава за собственика на роба, а другата част се дава на съпругата за децата ѝ.

В областта на семейното право законодателството разглежда казусите, при които е възможен развод. Що се отнася до положението на жената, там се твърди, че ако една съпруга е обвинена в прелюбодеяние, но не е заловена на местопрестъплението, тя може да бъде оневинена, след като даде клетва пред бога или се подложи на пречистване с вода, например да влезе в реката (чл. 131. и 132.). Освен това е предвиден и казус, посочващ, че ако някой обвини жена в прелюбодеяние и не е в състояние да го докаже, трябва да понесе тежко физическо и морално наказание: да бъде бит пред съдии и да му се обръсне половината глава (чл. 127.).

Правният кодекс на Хамурапи разглежда и семейна ситуация за невъзможност съпругата да осигури продължител на рода, т.е. мъжка челяд. В такива случаи законодателят предвижда две решения: да се намери наложница, която да роди синове (при това тя не може да се равнява по значимост със съпругата), или бездетната съпруга да напусне мъжа си, а той е принуден да ѝ върне цялата зестра, донесена от бащиния ѝ дом.

Повече от ясно е, че законодателството разглежда всички ситуации, в които би попаднала жената, но на базата на това можем да останем с впечатлението, че жената винаги се разглежда на фона на семейството – това на родителите ѝ или това, на съпруга ѝ. Дори тогава, когато не е омъжена или е напуснала законно съпруга си, тя не е свободна. Намира се или под властта на баща си, или под властта на съпруга си – никога не е свободна да самоопределя живота си.

Срещат се казуси, които свидетелстват за схващането, че честта на семейството се пази единствено от жената. Вероятно е имало чести случаи, когато булката е бивала изнасилена от свекъра си преди или след консумирането на брака от сина. Интересното е, че наказанието за извършителя е особено голямо особено в случая на консумиран брак (чл.155.). Това явно подчертава, че изнасилването е посегателство не просто срещу самата жена, колкото срещу семейната чест, пазена от нея.

В някои случаи изглежда жената се обвързва не само със семейството, но и с общината. В един от казусите, според който ако съпруг напусне общината, жена му има право да отиде при друг мъж безнаказано. Тази свобода е наложена на жената, защото съпругът не само е пренебрегнал жена си, но и самата община.

Официален развод законите (чл. 138. и 142.) предвиждат при определени условия. Съпругата има право на това при доказана вина на съпруга и при положение, че тя е високо морална. В този случай съпругата има право да напусне съпруга си като си вземе цялата зестра. Съпругът може значително по-лесно да получи развод, но и в този случай жената има право да вземе донесеното от бащиния дом.

Същевременно са предвидени и случаи (чл. 148.), когато жената заболява тежко (законът споменава проказа, но очевидно се отнася до всяка тежка болест). В такава ситуация съпругът е длъжен да се грижи за болната си жена, независимо дали ще си вземе друга съпруга.

Строго се наказват кръвосмешенията (чл. 154.-158.). Причината е, че в древните общества се приема, че всеки сексуален акт влияе върху природното плодородие. В този смисъл кръвосмешението би следвало да влияе отрицателно, защото естественият ход е променен. Според законодателството съпругът ще бъде наказан по-леко в случай на кръвосмешение с дъщеря си в сравнение с майката, която е направила това със сина си. По-леко наказание получава и синът, ако е имал връзка с мащехата си.

Открива се и още нещо, което се отнася до съпругата. Законодателството прави разлика между свободна жена, наложница и робиня. От трите само свободната жена (дъщеря или съпруга) е в правото си да носи покривало на главата. То се явява емблематично, отличавайки я от останалите.

Информация за мястото на жената в месопотамския район носят и законите⁶, открити в средна Асирия и датирани в периода XIV-XIII в. пр. Хр. Запазени са 14 клинописни плочки, върху които се открива истинска компилация на правни норми от различни законодателства и норми на обичайното право.

Там се прави разлика между свободна жена (наричана “жена на човека”, “дъщеря на човека”, вдовица и т.н.), робините и блудниците. Разгледани са различни казуси. Ако обаче се направи елементарно сравнение с по-старата епоха, където се откриват само забраните за жените, сега вече в последната четвърт на II хил. пр. Хр. забелязваме, че има казуси за жената като престъпник и като потърпевш, т.е. жената вече се третира не само като обект, но и като субект на правото. Едновременно с това се споменават и престъпления, които се извършват както от мъже, така и от жени, като например убийство в чужд дом (§ 10.), магьосничество (§ 47.).

Законодателството споменава наличието на “голямо семейство”, в което мъжът притежава неограничена власт. Той има право да постъпва с жена си и с децата си “както му е угодно”, в това число да ги залага, да ги наказва с телесни наказания и осакатява, да ги продава в робство и т.н. Спрямо съгрешилата си неомъжена дъщеря той може да постъпи така, както си иска. Прелюбодеянието се наказва със смърт, ако са хванати на местопрестъплението. При условие, че делото стигне до съд, то съдът определя присъдата на извършителя според желанието на съпруга за наказание на жена му (§ 56.).

Един от законите предвижда известна юридическа самостоятелност като изключение единствено в случай, че след смъртта на мъжа си тя няма синове, нито свекър, нито каквито и да било други сродници-мъже. При наличието им тя остава под тяхната патриархална власт.

Има и казус, според който наложницата-робиня може много лесно да се превърне в законна жена, като с това се узаконяват и родените от нея деца (плочка А, § 41.).

Законодателството като цяло свидетелства, че мястото на жената в месопотамското общество се регулира изцяло от мъжа, имащ изключителни права над нея. То разкрива силната му позиция в едно типично патриархално общество. На жената е отредена ролята на носител на семейната чест, като са предвидени тежки наказания за жената (включително и смъртно) не само в случаите на нейни прегрешения, но и в такива на нейния мъж.

Разглежданите три юридически източника за месопотамското общество се отнасят за архаичната епоха, когато очевидно вече е направен преходът от родово-племенно устройство към семейната единица като основна клетка на социума. Напълно се е наложил патриархатът и произтичащата от това роля на мъжа. От ръководеща обществото в по-старата епоха жената постепенно се е превърнала в личност, зависима от мъжката част на семейството и в повечето случаи се третира като собственост на съпруга си. Това може да се установи и в десетата божа заповед⁷, наложена в разглеждания период от Мойсей. В нея жената е третирана като част от съпругеската собственост: “Не пожелавай жената на ближния, нито вола му, нито роба му, нито нещо, което е на ближния ти”.

Като имаме предвид какво място заема жената в семейството и обществото, можем да осъзнаем, че задълженията ѝ се разпростират преди всичко в дома като обслужваща съпруга и майка, възпитаваща и грижеща се за децата. Дали има или няма деца, нейното положение изцяло се определя от отношението на мъжа ѝ към нея.

Ограничената свобода, която може да усети жената, е само в случая, когато мъжът доказано не изпълнява задълженията си към съпругата си и социума. Всъщност именно отношението към общината (или обществото) определя известната свобода на съпругата. Тя има право по своя воля да напусне дома му, но оттук насетне тя се връща при родителите си и отново минава на подчинение на баща си. Само в редки случаи тя може "да отиде при мъжа, който ѝ е по сърце". С изключение на тази рядка възможност жената в месопотамското общество на практика няма свободата на избор на мъж, с когато да направи семейство. Това е правото на свекъра, който избира по собствено виждане и воля съпругата за сина си и плаща откупа за нея. Впрочем очевидно липсва избор и за сина му, което кореспондира с патриархалните нагласи на обществото.

В по-ранната епоха, в периода на патесиатите, някои жени изпълняват определени обществени функции. Това обикновено са съпругите на патеси, които официално управляват част от земите в качеството си на жрици на богинята Бау. Това е фиксирано в реформите на Урукагина⁸. Вероятно в същата епоха някои жени са изпълнявали и ролята на войни или са участвали във военни части. За това свидетелства наличието на лагер за жени-военнопленници. Такъв е съществувал в Шумер⁹, а това означава, че са били редови бойци по време на военните действия. Подобна информация през II хил. пр. Хр. вече не се открива.

Все пак, от една страна, правните норми гарантират до голяма степен някои права на жената, но от друга, изискват от нея и действия, които тя трябва да изпълни независимо от желанието си. Затова не може да се твърди, че жената в месопотамското общество е напълно обезправена.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На фона на тази мрачна картина за ролята на жената в месопотамското робовладелско общество прозира и нещо много съществено. Макар и с несвободна воля, жената все пак играе съществена роля в социума от гледна точка не само на пазеща семейната чест, но и защото с поведението си тя гарантира плодородието и с това осигурява благоденствието на обществото. Именно тази ѝ роля то не е успяло да ѝ отнеме, защото без съмнение тя е отзвук от старите матриархални времена, когато женската плодовитост е използвана като имитативна магия за осигуряването на природната плодовитост.

БЕЛЕЖКИ

[1] Данов, Хр. (ред.) Христоматия по история на Стария свят, С., 1973, с. 21-24 (Законите на Хамурапи). Вж. Подробно целия източник в: Струве, В.В. (ред.) Христоматия по истории Древнего Востока. Москва, 1963, с. 177 и сл. (§ 136-140)

[2] Herodot, Hist. I, 496.

[3] Всемирна история, Москва, 1956, с. 316, (§ 117 от законодателството на Хамурапи).

[4] Споменаваните казуси от законодателството на Хамурапи са цитирани по Данов, Хр., цит. съч. 7. Законите на вавилонския цар Хамурапи, 24-48.

[5] Попов, Вл. Параграфи 175 и 176 от законите на Хамурапи, сп. История, г. XI, 2003, бр. 5, 2-7.

[6] Превода на законите у Дъконов, И.М. (ред.) Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства, перевод и комментарий, ч. 2, § VI-VII, (Ассирийские законы) – ВДИ, 192, 205-253.

[7] Библия, Второзаконие, 5,21.

[8] Данов, Хр. (ред.) Христоматия..., с. 19.

[9] Струве, В.В. Лагерь для военнопленных женщин в Шумере в конце III-его тысячелетия до н.э., ВДИ, 1952, № 3, 12-25.

За контакти:

Доц. д-р Златоживка Здравкова, Катедра „Педагогика, психология и история”
Русенски университет „Ангел Кънчев”, e-mail: zzdravkova@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.